

Zahnitko, Anatolij Panasovyč; Myronova, Halyna

Складні синтаксичні конструкції. Період

In: Zahnitko, Anatolij Panasovyč; Myronova, Halyna. *Синтаксис української мови : теоретико-прикладний аспект*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 136-146

ISBN 978-80-210-6350-1; ISBN 978-80-210-6353-2 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128811>

Access Date: 30. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

СКЛАДНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ. ПЕРІОД

1. Поняття про складну синтаксичну конструкцію. Складна синтаксична конструкція й ускладнене складне речення

Сучасні підходи до кваліфікації синтаксичних явищ характеризуються нерівнорядністю і почасти урахуванням різних аспектів таких утворень.

У лінгвістиці **складні багатокомпонентні речення** кваліфікуються як: • розгорнені складні речення (Ю. Шерех),

- ускладнені складні речення (Г. Гаврилова, П. Лекант),
- складні речення ускладненого типу (М. Симулик), • складні речення ускладненої будови (М. Каранська),
- багатокомпонентні складні речення (І. Вихованець, Г. Калашникова К. Шульжук), • складні речення із сурядністю та підрядністю (Б. Кулик),
- складні синтаксичні конструкції (В. Кононенко),
- складні поліпредикативні речення (Г. Уханов, А. Стрільська),
- багатоскладні речення (О. Падучева).

Водночас у низці досліджень стверджується, що такі терміни є синонімічними, оскільки вони відбивають якусь ту чи ту окрему особливість цих структур (Н. Гуйванюк). Найдоцільнішим виступає послідовне розмежування **складних ускладнених речень** і **складних синтаксичних конструкцій**.

До **складних ускладнених речень** належать складні формально неелементарні речення кількох різновидів:

1) складносурядні речення з трьома і більше предикативними частинами: *А наді мною вечір жменями засіває зорі, а біля мене арфами бринять підморожені верби, а під ногами голубі тіні бавляться з снігом* (М.Стельмах) – [], а [], а [];

2) складнопідрядні речення з двома і більше супідрядними однорідними предикативними частинами: *Я світ сприймаю оком, бо лінію і цвіт люблю, бо рала промінні глибоко урізались в мою ріллю* (М.Драй-Хмара) – [], (бо...), (бо...);

3) складнопідрядні речення з двома та більше супідрядними неоднорідними предикативними частинами: *Словники, що побачать світ згодом, внесуть до своїх списків ті слова, що народжуються на наших очах, пройдуть випробування життям і займуть своє місце в мові* (Н.Клименко) – [()], (що...), (...) і (...);

4) складнопідрядні речення з двома та більше супідрядними однорідними та неоднорідними предикативними частинами, тобто із супідрядністю змішаного типу: *Щоб там не було, які б не були зараз чи в майбутньому труднощі, яким би несподіваним і підступним не був ворожий удар, ніколи ворогу не перемогти нас, ніколи!* (О.Довженко) – (Щоб...), (які...), (яким...), [];

5) складнопідрядні речення з кількома підрядними предикативними частинами, поєднаними з головною частиною послідовно: *Думою тугу розвію, щоб був я завжди такий, яким мене мати вродила й благословила в світи* (В.Стус) – [], (щоб...), (яким...);

6) складнопідрядні речення із однорідною одночленною супідрядністю та послідовною підрядністю: *Нехай не знає в томи та рука, Що добре зерно в добру землю сіє, Що зневажає чорні суховії І щедра, як напровесні ріка* (М.Рильський) – [], (що...), (що...), (як...).

Отже, до **складних ускладнених речень** належать такі, що структуруються одним типом синтаксичного зв'язку в різних синтаксичних формах його вияву, пор.: *Якщо не можна вітер малювати, прозорий вітер на ясному тлі, – малюй дуби, могутні і крилаті, котрі од вітру гнутья до землі* (Л.Костенко). У складнопідрядному реченні ((якщо...), – [], (котрі...)) реалізується синтаксичний підрядний детермінантний (синтаксична форма власне детермінантного) між (якщо...), – [] і синтаксичний підрядний прислівний (синтаксична форма власне прислівного) між [], (котрі...) зв'язки.

Складними синтаксичними конструкціями є такі утворення, в яких поєднуються різні види синтаксичного зв'язку – сурядний і підрядний тощо: *Тоді дяк і побачив Змія, Змія, котрий виповзав, можливо, з нього, із того диму, що його напустив, чи із ним, через рота, носа, вуха та очі, а може, той Змій тут, біля дяка, ще не був, а тільки ставав собою, злютований і отінений срібним промінням, котре не раз робить із рідкого густе й навпаки, з густого повзуче, а може, той Змій починався і не з нього, дяка, а з тих сіл на Поділлі та Волині, бо саме тоді вповз йому в пазуху та й грівся до часу, стаючи часом тугою, відчаєм, а інколи розпалюючись у холодну ватру, яка від себе запалювала душу, як іскра солону* (В.Шевчук).

У реченні ([], (котрий...), (що...), а[], а [], (котре...), а [], а [], (бо...), (яка...)) виявляється синтаксичний підрядний прислівний (синтаксична форма власне прислівного) між [], (котрий); (котрий...), (що...); [], (котре...); [], (бо...), (яка...), а між [], (бо...) наявний синтаксичний підрядний детермінантний (синтаксична форма власне детермі-

нантного), головні ж частини поєднані сурядним зв'язком [], (котрий...), (що...), а[], а [], (котре...), а [], а [], між якими реалізуються зіставні (неконтрастні) відношення.

Водночас у структурі аналізованої складної синтаксичної конструкції виділяються: перший компонент (Тоді дяк і побачив Змія, Змія, котрий виповзав, можливо, з нього, із того диму, що його напустив, чи із ним, через рота, носа, вуха та очі, а може, той Змій тут, біля дяка, ще не був, а тільки ставав собою, злютований і отінений срібним промінням, котре не раз робить із рідкого густе й навпаки, з густого повзуче – [], (котрий...), (що...), а[], а [], (котре...)), і другий компонент (а може, той Змій починався і не з нього, дяка, а з тих сіл на Поділлі та Волині, бо саме поді вповз йому в пазуху та й грівся до часу, стаючи часом тугою, відчаєм, а інколи розпалюючись у холодну ватру, яка від себе запалювала душу, як іскра солону – а [], а [], (бо...), (яка...)). Якраз таке виокремлення компонентів засвідчує їхню внутрішню структурованість і відносну семантичну завершеність.

2. Різновиди складних синтаксичних конструкцій

Спектр складних синтаксичних конструкцій настільки розмаїтий, що інколи визначена схема не задовольняє практичних потреб, оскільки в їхній структурі поєднуються як співмірні та рівноправні, так і неспівмірні та нерівноправні різні синтаксичні зв'язки. Специфіка поєднання заявлених синтаксичних зв'язків уможливорює розрізнення таких основних типів складних синтаксичних конструкцій:

1) із **сурядним і підрядним синтаксичними зв'язками** в різних граматичних формах вияву: Дяк із приміського села Троянів Григорій Комарницький, саме той, котрий створив пісню про бідаху комара, що оженився на мусі, а опісля необачно звалився з дуба, бо його здула звідтіля шура-буря, сидів на порозі школи, поклавши на виставлене коліно правого ліктя, а в долоню втуливши власне підборіддя; при цьому ріденька борідка його (а ріденька тому, що був іще молодий) так покуйовдилася, що волосини чи позліплювалися, чи поспліталися, а з-під шапки-оглавки вибивалися давно немиті, схожі на солону, косми; ліва рука його тримала люльку, з якої вививалося тоненьке пасмочко; і та рука вряди-годи та й підносила кушпелю до сухих, трохи полущених вуст, які скакали раз-пораз, але диму з рота дяк Григорій Комарницький випускав мало, мав-бо здатність, як ніхто в цьому краї, – міг випускати дим вухами та очима, хоча трошки вивівалося з нього й носом, через що, коли палив люлечку, то голова його потрапляла у димову кулю, яка ніжно огортала ту макітерку, формою банякувату (В.Шевчук) – [той, (котрий...), (що), а(...), (бо)]; при цьому [... так], (що), а [...]; [...], (з якої...); і [...], (які), але [...], [...], (як...), (хоча), (через що (коли) то...), (яка...).

В аналізованій конструкції реалізується три формально-граматичних і семантико-синтаксичних блоки, з-поміж яких другий блок, що розпочинається аналітичною словосполучою при цьому (при цьому ріденька борідка його (а ріденька тому, що був іще молодий) так покуйовдилася, що волосини чи позліплювалися, чи поспліталися, а з-під шапки вибивалися давно немиті, схожі на солону, косми), може бути охарактеризований як відносно авто-

номний, оскільки приєднувальний синтаксичний зв'язок, репрезентований аналітичною словосполучкою *при цьому*, характеризує цей блок як сурядний щодо попереднього, але наявність відносно закінченого інтонування (на це спрямоване використання крапки з комою) засвідчує відносну ізольованість першої та другої частин. Такий тип синтаксичної конструкції належить до **складних синтаксичних конструкцій зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком**, вони є частотними в літературно-нормативній практиці XIX-XX століття;

2) з **недиференційованим і підрядним синтаксичними зв'язками** в різних граматичних формах вияву (варіюються не тільки формально-граматичні типи, але й специфіка семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами): *Дяк Григорій Комарницький, саме той, який написав славетну пісню про комара, котрого здув із дуба порив шури-бурі, і який перед тим нещасливо оженився на мусі, пішов, як-то кажуть, у казках, туди – не знати куди, бо й справді не відав, куди в цьому світі подітися, адже не раз і не двічі обікся об те ж полум'я, бо ще коли дякував у попередніх, пташиних, як називав, селах, то і звідти змушений був так само тікати* (В.Шевчук) – [*той (який...)*], (*котрого...)*], і (*який...)*] – [], (*бо...)*], (*куди...)*], (*адже...)*], (*бо... (коли...)*)].

У цій моделі виявляються синтаксичні **форми підрядного прислівного** (між головною частиною *Дяк Григорій Комарницький, саме той ... пішов, як-то кажуть, у казках, туди*) і **трьома підрядними**, з-поміж яких **перша** є **підрядною кореляційно-уточнювальною** (*той – який: який написав славетну пісню про комара*), а **дві інших** постають **супідрядними присубстантивно-атрибутивними** частинами, подаючи різноманітну характеристику опорного слова „*комар*” і приєднуючись до нього формою підрядного прислівного синтаксичного зв'язку (*котрого здув із дуба порив шури-бурі, і який перед тим нещасливо оженився на мусі*).

Усі три підрядні предикативні частини перебувають в інтерпозиції щодо головної, що зумовлює активізацію відцентрових внутрішньореченневих тенденцій. На це спрямована й наявність вставленої конструкції *як-то кажуть, у казках*, приєднаної до речення інтродуктивним синтаксичним зв'язком. Ця частина відносно ізольовує валентнозумовлений компонент *туди* від дієслова *пішов*.

Друга головна частина *не знати куди* приєднується до першої **недиференційованим синтаксичним зв'язком** і всі інші підрядні предикативні частини витворюють, розпочинаючи з першого ступеня залежності з нею, ланцюг послідовної підрядності чотирьох ступенів відповідно. В цьому разі складна синтаксична конструкція містить два ядерних синтаксичних зв'язки – **недиференційований і підрядний** у двох синтаксичних формах вияву: **прислівній і детермінантній**;

3) з **недиференційованим, сурядним та підрядним синтаксичними зв'язками**, що репрезентуються в різних граматичних формах, пор.: *І дяк кволо подумав: єдиний, хто міг би зупинити зараз, - собака, який би зайнявся на чужого та й прогнав би його з обійстя з гавкотом, і він би залюбки від того охоронця цноти господині обійстя утік, але собака, коли*

в тому дворі й був, надто міцно спав, снячи солодкі собачі сни, а може, був привчений не виганяти із двору тих, кого приваблює сюди його люба господиня (В.Шевчук) – []: [(хто...)], (який...), і [], але [(коли...),], а [], (кого...).

Спектр моделей складних синтаксичних конструкцій не можна обмежити тільки колом трьох основних різновидів, що в межах мовлення набувають різноманітних власних модифікацій та ускладнень. До числа останніх слід віднести:

а) наявність різних форм підрядності – **однорідної та неоднорідної** в поєднанні із **сурядністю**: *І саме в цей час, коли пролунали ці сакраментальні слова, на шкільному ганку в недалекому селі дяк Григорій Комарницький пустив вибраний із люльки дим через ніздрі, вуха та очі, але не через рота, бо стулив його, і не для того, аби щось комусь затуманити, а щоб любо помріяти, адже був поетом, а поети, які не вміють мріяти, скудять свою віришотворну жилу, чого дяк поки що й не збирався чинити, та ж бо його вірші, певною мірою, годували його й сиріт-школярів, котрі в школі жили (В.Шевчук) – [(коли...)], (бо...) і (...), (аби...), а (щоб...), (адже...), а [(які...)], (чого...), (бо...), (котрі...);*

б) реалізацію **послідовної підрядності** в парі з **сурядністю**: *І кожна мить, що минула в цій школі, де сьогодні мало що й змінилося від тих пір, наповнювала серце тривожними думками, що наче були завжди в душі, яку не так легко обманути (З газ.) – [], (що...), (де...), а [], (що...), (яку...);*

в) поєднання **недиференційованого синтаксичного зв'язку з послідовною кількаступеневою підрядністю, супідрядністю і сурядністю**: *А неподалік, десь за дві хати, за зачиненими дверима і заслоненими вікнами відбувалося друге дійство, яке вже ніхто не міг підглянути, бо до хати не залишалось ані шпарини, хіба мав би хтось із підглядачів занадто шорохкі вуха, тоді тільки й міг почути якесь уханьня, цмакіт, тихі стогони, і смішець, і гарячі пошепти, і рип ложа, і всяке таке – саме той набір звуків, які здолає розрізнити кожен, навіть нічого не бачачи, бо кожен дорослий подібне створює – у таких справах люди на вигадки небагаті, однак, не зважаючи на те, на подібні речі зваблюються, навіть панотець, але не лиховісна Гапка, бо з нею колись у такому ділі трапилося нещастя: її надто гарячий чоловік Гнат одубів, граючи таку музику, і вона, Гапка, тоді пережила такий жах, що вже другого чоловіка ніколи не шукала, а потім і в дійшлий вік переступила, однак навіки залишилася палким ворогом усякої скаредності та невштетецтва і боролася на терені власного села з таким неподобством як тільки могла; зрештою, і її ворожнеча з Явдохою постала, бо добре відала: та закликає чи приваблює до себе коханців, але скільки вона, Гапка, її не вистежувала, щасливого skutку досягти не змогла і ще ні разу не заскочила Явдоху на гарячому – ось чому була така непомірно збуджена, коли знайшла дякового жупанця, відтак і торохкотіла про те, мов навіжена, бо таки вельми хотіла прищемити тій, повійниці її шолудивого хвоста, а що хвіст у Явдохи був, Гапка була більши ніж переконана, хоча жоден із Явдошиних коханців (підозрюваних, звісно, а не явних) та й чоловік її Іван*

Пошивайло тієї фізіологічної признаки в ній через любасне захоплення і засліплення не помічали, а може, не хотіли того розголошувати, бо дуже вже гаряча була та жіночка, тож чи до намацування хвоста було її зальотникам (В.Шевчук) – [], (яке...), (бо...), (хіба...), [], (які...), (бо...) – [], однак [], (бо...): [] і [], (що...), а [], однак []; [], (бо...): [], але [], (...) і (...) – [], (коли...), [], (бо...), (що...), [], (хоча...), а (...), (бо...), [];

г) наявність недиференційованого синтаксичного зв'язку з різноманітними формами підрядного прислівного, детермінантного синтаксичного зв'язку, в яких сурядний зв'язок постає модифікаційним: *А третє, хоча й кипів йому в грудях отой пекельний казанець, але вуста чомусь не розтулялися, язик не бажав рухатися – добре відав, що коли б таку балачку почав, жінка, так вигідно уможена на рядні й досі безсловесна, почне на нього верещати, а з її досі сухих очей потече річка сліз, він же, коли таке траплялося, витримати того не міг, гримав дверима й ішов із хати; їдучи возом, того не вчиниш, отож вона криком та слізьми так його затуркає, що не знатиме, як розумніше поведеться перед панами судовими, отож остерігся, аби не вийшло гірше* (В.Шевчук) – [], (хоча...), але [], [], – [], (що..., (коли...)), а (...), [(коли...)], []; [], отож [], (що...), (як...), отож [], (аби...).

Аналіз складних синтаксичних конструкцій і простеження їхніх формально-граматичних особливостей засвідчує розмаїтість цих утворень і спрямованість значною мірою цієї проблеми в сучасну манеру оповіді, якій притаманні різноманітні спектри повороту думки, несподівані асоціації й насичення речення, крім суто інформаційних вимірів, суб'єктивними вимірами.

3. Поняття про період

Періодом називається висловлення у вигляді речення, яке характеризується тематичною єдністю та відносною завершеністю, з чіткою смисловою й інтонаційною розчленованістю: *Хіба оті, без німбів, без імен, на тій дорозі в Київ із Лубен, або оті, під лісом, із Волині, – // хіба вони не більші мученики нині?! (Л.Костенко).*

У періоді виділяються щонайменше дві частини.

У першій частині розвивається думка за рахунок наявності однорідних (однотипних) елементів.

Після цього наявна пауза (злам інтонації) та друга частина, яка містить мету висловлення та вимовляється з помітним пониженням голосу.

Основними поняттями, за допомогою яких можна визначити внутрішню будову періоду, є поняття „член періоду”.

Члени періоду – це компоненти речення, які в межах кожної частини можуть виділятися виразними паузами, але ці паузи є менш тривалими, ніж головна – на межі частин періоду.

Період формується на основі послідовного розміщення в першій частині синтаксично однорідних компонентів, які окремо і разом не становлять завершеної думки, у структурному та смислово-логічному планах вони залежать від другої частини, яка протиставлена першій знижувальною інтонацією й відокремлена від неї глибокою паузою: *Птах у небі, весняний вітерець навстріч, простір полів, завітаних колоссям та квітами, // – оце суттєве, друзі мої, в решта все марнота марнот!..* (О.Гончар).

За своєю природою **період** – семантико-стилістична категорія.

Диференційними ознаками періоду є:

- 1) періодична побудова – уміщений у межах речення;
- 2) поділ періоду на дві частини відбувається за інтонаційною ознакою (інтонація є засобом вираження граматичних значень);
- 3) глибока пауза на межі підвищення і пониження – вираження відношень між ними;
- 4) ритмомелодійний аспект періоду повністю залежить від кількості однорідних синтаксичних компонентів, згрупованих у першій частині періоду.

У стилістичному плані періодам притаманні:

- 1) настанова на особистість; 2) урочистість; 3) величавість; 4) вичерпна повнота вираження думок; 5) емоційність; 6) відносна самостійність у розкритті теми.

3.1. Різновиди періоду

Найпоширенішими є два типи періодів – **зачини повіствування і скріплювальні**.

Перші наявні в зачинах розділів, частин або творів загалом. Графічно вони збігаються з абзацом

Скріплювальні періоди – зв'язкові ланки твору. Вони становлять перехід від однієї дії до іншої. Перша частина такого періоду пов'язана змістово з попереднім викладом, друга уміщує вказівку на нову дію, що розвивається після періоду: *Мов тур, готуючись до нападу, стане й голову вниз похилить і роги до землі згинає і стишить ся, щоб опісля разом вирватись із того приниженого положення й кинути ся з цілою силою на противника, // так і непривична до пут вода тухольського потоку притишила ся, а, тимчасом, набирала сили і смілости до нового рішучого нападу”* (І.Франко).

За компонентним складом періоди можуть бути:

- 1) двочленні: *Новий гетьман [Виговський] був цілою головою вищий від Юрася, був чоловік дуже досвідчений, розумний, бувалий, некепський політик, при тому без сумніву – патріот український, завзятий автономіст, одnodумець старшини, що разом із нею бажав забезпечити свободу й незайманість України, // але він не мав популярності такої, як Хмельницький: був він український шляхтич із київського Полісся, служив по канцеляріях, до військового діла не мав особливої охоти й до війська попав випадком* (М.Грушевський);
- 2) тричленні, в яких кожна частина може деколи складатися з кількох рівноцінних членів: *Хто в посестру взяв тяжку долю, що давить серце, як відьма коцава, хто вражий*

нужді попав ся в неволю, кому з журбами сон і забава, // тому ніт (= нема – А.З., Г.М.) місяця, ані супокою, // сам нудить світом, нудить і собою (М.Шашкевич);

3) чотиричленні: Коли весна рожева прилетить і землю всю збере і завітчає, коли зелений гай ласкаво зашумить і стомлено заспіває, коли весні зрадіє світ увесь і заблищить в щасливій долі, // і [коли] ти одна в квітках, і травах, в полі десь, серед весни, краси і волі не зможеш більше серця зупинить, // що в грудях буде битись, мов шалене, і скрикнеш, // знай: не доходить уже той скрик тоді до мене (Олександр Олесь);

4) п'ятичленні: В сам час, коли неправда люта найвище голову здіймає, в сам час, коли народні пута найдужче тиснуть, і [коли] закута народна думка мовчить німа, [коли] довкола найтемніша тьма, [коли] надії й провітку нема, // в той час якраз ви не втрачайте надії й твердо те знайте, що в прах розсиплеться тюрма, // неправді й злу не потурайте, // в зневірі рук не покладайте, // і увільняйтеся з ярма (І.Франко).

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання I.

Перепишіть складні синтаксичні конструкції, схарактеризуйте засоби зв'язку, поясніть розділові знаки.

Відлетить полова, а залишиться чисте зерно поетичного таланту, для якого поезія – це справді мова Богів (Є.Маланюк). 2. Цицерон був творцем латинської мови: з важкої... зброї викував тонку, гостру рапіру, яка проникає в найтонші вигини душі (Г.Сагач). 3. Золота порохівниця місяця, вистромившись із-за могил, порошила трави голубим пилом, і здавалося козакові, що там, у степу, ворухиться щось, іржуть чийсь коні, і вже не рокотання бандур чути звідти, а ледве вловимий передзвін щабель, і не сиділося старому, не ілася йому саламата, свербіла рука до шаблюки, до бою кликало серце (Г. Тютюнник).

Завдання II.

Побудуйте схеми наведених складених багатокomпонентних синтаксичних конструкцій.

1. Найбільше повезло грекам: їхня алфавітна система лягла в основу «великого дерева» алфавіту, що розкинув свої віти по всій земній кулі (А.Кондратов).

2. Дмитро уважним поглядом вдивляється в далечінь, мов читає живу карту ланів; у плюскіт стебла непомітно влітаються голоси його великої рідні, і кожне поле дивиться на нього допитливими очима його друзів, що, мов казку, підводили до сонця народне добро (М.Стельмах).

3. І всі ми, як один, підняли вгору руки, і тисяч молотів о камінь загуло, і в тисячні боки розприскалися штуки та відривки скали: ми з силою розпуки раз по раз гримали о кам'яне чоло (І.Франко)

4. А тиха пристань оживає: в артілях виспіли жнива, вантажать динь багряні кулі, і кавуни лежать поснулі, за човном човен підпливає (А.Малишко).

5. День воркувала горлиця, і вистукував собі здобич дятел, а в лагіднім промені, наче дитина в купелі, по небі пливла хмаринка (Леся Українка).

6. Синіють води, зеленіє яр, і стеляться сліпучі краєвиди (М.Зеров).

Завдання III.

Поставте розділові знаки та умотивуйте їхнє використання.

1. Достоїнство стилю полягає в ясності доказом цього служить те що коли промова не є ясною то вона не досягає своєї мети (Аристотель). 2. Термін „другорядні члени” зовсім не принижує їх гідність він просто підкреслює що такі слова групуються навколо підмета чи присудка і залежать від них (З підручн.). 3. Я знов пригадую весну свою хлоп'ячу що квітла у вітрах в донецькій даліні і вчителя свого лице я бачу і п'є душа моя слова його ясні (В.Сосюра). 4. Дівчина з чорними косами відкидає паранджу і Черниш несподівано бачить що перед ним та дівчина з Альба-Юлії яка хотіла йому ворожити в каменоломнях (О.Гончар) 5. Сірий припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом суворою лінією стоять на ньому сторожові могили насипані може татарвою а може волелюбним козацтвом що шаблею та мушкетом боронило оці степи від ворожих навал (Г. Тютюнник). 6. Моя душа ніколи не забуде того дарунку що весна дала весни такої не було й не буде як та що за вікном цвіла (Леся Українка). 7. Не може керувати той людьми хто сам не бачить шляху із п'тьми не може дати волю той народу хто душу закував у темноту (Д.Павличко).

Завдання IV.

Перепишіть текст. Знайдіть речення з різними видами зв'язку, накресліть його схему.

Пунктуація – істотний і важливий інструмент мови. Кожний розділовий знак завжди має свій смисл. Так, скромна кома може стати винуватцем серйозних порушень точності, нежартівливих помилок. Наприклад, найдорожча із усіх друкарських помилок та, що виявлена в минулому столітті у США, коли в 1864 році фабрикантам вдалося підкупити вашингтонських коректорів: вони переставили кому в графі про листове залізо, завдяки чому за нього „полагалось” те ж мито, що й за звичайний метал. Друкарська помилка ця виявлена тільки через 15 років. За цей час США втратили мито на суму біля 50 млн. доларів (З часопису).

Завдання V.

Зробіть повний синтаксичний аналіз речень.

1. Ти даєш поету дужі крила, Що підносять правду в вишину, Вченому ти лагідно відкрила Мудрості людської глибину (В.Симоненко). 2. Ще сніг кругом, ще голі віти в дуба, І не курличуть в небі журавлі (В.Сосюра). 3. І день іде, і ніч іде, і, голову схопивши в руки, Дивуєшся, чому не йде Апостол правди і науки (Г.Шевченко). 4. Я стільки горя бачив на війні, Але душа на попіл не згоріла, І хочеться так ніжності мені, Щоб серце в грудях солодко щеміло (Г. Тютюнник).

Завдання VI.

Подайте схеми наведених речень та прокоментуйте їхні особливості.

1. Публіка – це той інструмент, на якому грає оратор, це живий інструмент, який виявляє зі свого боку активність.

2. Між тими, хто говорить, і тими, хто слухає, відбувається безперервний обмін почуттями настроями; хто не відчуває цього, не створений бути оратором для натовпу (Е.Лабуле).

3. І.Франко був переконаний, що українська мова розвинеться для висловлення найрізноманітніших абстракцій, а для цього потрібно, щоб „упав кордон між Галичиною і Україною”, щоб гула загальноукраїнська мова, щоб Збруч нас не ділив „на два особні вітки культури” (Т.Панько).

4. Шевченко сам викарбував багато фразеологізмів – свої думки він часто висловлював у коротких глибокодейних виразах величезної сили й експресії, стислих структурою, конденсованих змістом, що з часом стали крилатими (Р.Зорівчак).

5. В україністиці першу спробу в з'ясуванні значення синтаксичних функцій відмінків зробив свого часу Є.К.Тимченко, який не тільки підготував і видав шість монографій про українські відмінки, а й на широкому фактичному матеріалі прокоментував діапазон функцій кожної форми та її репрезентативність у народнорозмовній стихії, в усно-фольклорній традиції (А.Яна).

6. Ядерний дощ прибав високу траву до самої землі, оповив сизою вологістю сліпучу зелень. Сумовито було дивитись на спустошене, витолочене, покручене вітром і негодою привілля, що курилось на сонці, мов пожарище (М.Стельмах).

З Р А З О К АНАЛІЗУ БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ, СКЛАДНОЇ СИНТАКСИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ

1. Тадей навчив свою молоду дружину грамоти, а вона передала синові разом з молоком рідну мову, пісню, той особливий ліризм, що б'є з поезій Рильського чистим українським джерелом (Ю.Лавріненко).

2. Речення розповідне, неокличне.

3. Семантично неелементарне, формально неелементарне.

4. Складається з трьох предикативних частин:

- 1) Тадей навчив свою молоду дружину грамоти;
- 2) вона передала синові разом з молоком рідну мову, пісню, той особливий ліризм;
- 3) що б'є з поезій Рильського чистим українським джерелом.

5. На вищому рівні членування виділяються дві предикативні частини (1 і 2), з'єднані сурядним зв'язком (сурядність протиставна, виражена інтонацією протиставлення, сполучником і порядком розташування предикативних частин).

6. На нижчому (внутрішньому) рівні членування виділяється третя предикативна частина, що пояснює у попередній предикативній іменник *ліризм*, відповідає на питання *який?* і приєднується сполучним словом *що* (його можна замінити словом *який*), котре виступає підметом у цій частині речення. Це **складнопідрядне речення з присубстантивно-атрибутивною (означальною) частиною**.

7. У реченні поєднується **сурядний і підрядний зв'язок**. Отже, це багатокomпонентне складне речення із сурядним і підрядним зв'язком.

8. Перша предикативна частина (аналізується за схемою простого речення). Друга предикативна частина – аналогічно.

9. Кома ставиться після першої предикативної частини перед сполучником сурядності й після другої — перед сполучним словом *що*.

10. Далі подаються графічна та лінійна схеми речення.